

LBRIS

We know
books

A L I N A - E M I L I A C I O R T E A

UZUFRUCTUL

MODALITATE DE EXPRIMARE
A DREPTURILOR
SUCCESORALE ALE SOȚULUI SUPRAVIEȚUITOR

Universul Juridic
-2022-

CUPRINS

MULȚUMIRI.....	11
CUVÂNT-ÎNAINTE.....	15
INTRODUCERE.....	19
TITLUL I. PERSPECTIVĂ ISTORICĂ.....	25
CAPITOLUL 1. SITUAȚIA SOȚULUI SUPRAVIEȚUITOR ÎN DREPTUL ROMAN.....	26
Secțiunea 1. Vechiul drept roman.....	26
Secțiunea 2. Dreptul pretorian.....	35
Secțiunea 3. Dreptul imperial. Legislația lui Iustinian.....	45
Secțiunea 4. Concluzii de etapă.....	55
CAPITOLUL 2. REGLEMENTAREA DREPTURILOR DE MOȘTENIRE ALE SOȚULUI SUPRAVIEȚUITOR ÎN VECHIUL DREPT FRANCEZ.....	59
Secțiunea 1. Dreptul cutumiar.....	60
§1. Generalități.....	60
§2. Moștenirea legală – reguli generale.....	63
§3. Situația soțului supraviețuitor din perspectivă succesorală.....	66
§4. Regimul matrimonial al comunității.....	67
§5. <i>Douaire</i> -ul – un drept de uzufruct în vechiul drept francez cutumiar?.....	71
§6. Concluzii de etapă.....	76
Secțiunea 2. Dreptul scris.....	77
§1. Context istoric.....	78
§2. Moștenirea legală – reguli generale.....	79
§3. Situația soțului supraviețuitor din perspectivă succesorală.....	83

§4. Diverse (alte) avantaje patrimoniale acordate soțului supraviețuitor	86
§5. Regimul dotal.....	89
§6. Concluzii de etapă	92
CAPITOLUL 3. DREPTURILE SUCCESORALE ALE SOȚULUI SUPRAVIEȚUITOR ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA ÎN SECOLELE XVIII-XIX	94
Secțiunea 1. Pravilniceasca Condică	94
§1. Generalități.....	94
§2. Moștenirea legală – reguli generale și situația soțului supraviețuitor	96
§3. Regimul matrimonial	99
§4. Concluzii de etapă	102
Secțiunea 2. Legiuirea Caragea.....	103
§1. Generalități.....	103
§2. Moștenirea legală – reguli generale și situația soțului supraviețuitor	103
§3. Regimul matrimonial	106
§4. Concluzii de etapă	109
Secțiunea 3. Manualul de legi al lui Andronache Donici	110
§1. Generalități.....	110
§2. Moștenirea legală – reguli generale și situația soțului supraviețuitor	110
§3. Regimul matrimonial	113
§4. Concluzii de etapă	114
Secțiunea 4. Codul Calimach.....	114
§1. Generalități.....	114
§2. Moștenirea legală – reguli generale și situația soțului supraviețuitor	116
§3. Regimul matrimonial	119
§4. Concluzii de etapă	124

TITLUL II. UZUFRUCTUL ȘI IMPLICAȚIILE SALE PRACTICE	125
CAPITOLUL 1. UN SCURT ISTORIC AL DREPTULUI DE UZUFRUCT ...	125
CAPITOLUL 2. SOCIOLOGIA ȘI UTILITATEA PRACTICĂ A DREPTULUI DE UZUFRUCT	127
CAPITOLUL 3. DEFINIȚIA UZUFRUCTULUI	129
CAPITOLUL 4. UZUFRUCTUL – UN DREPT TEMPORAR SAU VIAGER?	133
CAPITOLUL 5. APLICAȚII PRACTICE ALE CARACTERULUI TEMPORAR AL UZUFRUCTULUI - POSIBILITATEA CONSTITUIRII UZUFRUCTULUI SUCCESIV SAU CONJUNCT ÎN FAVOAREA MAI MULTOR PERSOANE.....	138
CAPITOLUL 6. NATURA DREPTULUI DE UZUFRUCT.....	169
CAPITOLUL 7. UNIVERSALITATEA DE DREPT – OBIECT AL UZUFRUCTULUI	177
CAPITOLUL 8. CONSTITUIREA DREPTULUI DE UZUFRUCT DE CĂTRE PROPRIETAR ÎN PROPRIUL PATRIMONIU – REALITATE ILUZORIE	180
CAPITOLUL 9. STINGEREA DREPTULUI DE UZUFRUCT	187
Secțiunea 1. Abuzul de folosință a bunului	188
Secțiunea 2. Neuzul dreptului de uzufruct	193
Secțiunea 3. Consecințele stingerii dreptului de uzufruct.....	196

CAPITOLUL 10. UZUFRACTUL – O INSTITUȚIE JURIDICĂ ATRACTIVĂ? POSIBILE INSTRUMENTE DE REMEDIERE A INCONVENIENTELOR SEMNALATE. CONCLUZII DE ETAPĂ	203
TITLUL III. MODERNITATEA	212
CAPITOLUL 1. INTRODUCERE. MOTIVAȚIE. PLAN DE ORGANIZARE	212
CAPITOLUL 2. SOȚUL SUPRAVIEȚUITOR ÎN LUMINA CODULUI CIVIL DE LA 1864	216
Secțiunea 1. Codul Civil de la 1864 – prezentare generală.....	217
Secțiunea 2. Dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor	221
Secțiunea 3. Succesiunea văduvei sărace	243
§1. Ce înțelegem prin „văduvă săracă”?	244
§2. Natura juridică a dreptului văduvei sărace	248
§3. Văduva săracă – o moștenitoare rezervatară?.....	261
§4. Un paradox legislativ – a cincea pătrime a văduvei sărace	267
§5. Confluența dreptului văduvei sărace cu prevederile art. 338, respectiv ale art. 1279 C. civ. 1864.....	270
Secțiunea 4. Regimul matrimonial – posibil adjuvant al drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor	281
§1. Scurtă introducere în dreptul regimurilor matrimoniale	282
§2. Regimul matrimonial legal al separației de bunuri	286
§3. Regimul dotal.....	295
Secțiunea 5. Concluzii de etapă	308
CAPITOLUL 3. SITUAȚIA SOȚULUI SUPRAVIEȚUITOR DUPĂ 1864 ...	311
Secțiunea 1. Scurte considerații cu privire la modificările legislative cu impact succesoral între anii 1864-1944	312

Secțiunea 2. Dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor începând cu anul 1944 și până la adoptarea Codului civil din 2011	314
§1. Cauzele sociale și economice care au condus la ameliorarea condiției succesoriale a soțului supraviețuitor ...	315
§2. Dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor în concurs cu fiecare clasă de moștenitori.....	320
Secțiunea 3. Drepturile succesoriale speciale ale soțului supraviețuitor prevăzute de Decretul-Lege nr. 319/1944.....	327
§1. Dreptul de abitație asupra casei în care locuia cu defunctul	327
§2. Dreptul la moștenire asupra mobilelor și a obiectelor aparținând gospodăriei casnice și asupra darurilor de nuntă	335
Secțiunea 4. Regimul matrimonial în lumina modificărilor din secolul al XX-lea	341
§1. Evoluția reglementărilor în materia regimurilor matrimoniale după adoptarea Codului civil de la 1864	341
§2. Regimul matrimonial al comunității de bunuri	344
Secțiunea 5. Impactul Codului civil din 2011 asupra drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor	353
§1. Codul civil din 2011 – prezentare generală.....	355
§2. Dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor.....	358
Secțiunea 6. Drepturile succesoriale speciale ale soțului supraviețuitor în lumina Codului civil din 2011.....	360
§1. Dreptul de abitație al soțului supraviețuitor	361
§2. Dreptul la moștenire asupra mobilelor și a obiectelor de uz casnic	371
Secțiunea 7. Regimurile matrimoniale consacrate de Codul civil actual	373
§1. Regimul comunității legale și convenționale	374
§2. Regimul separației de bunuri	379

Secțiunea 8. Aspecte interesante din perspectiva dreptului comparat.....	383
§1. Dreptul succesoral al soțului supraviețuitor în alte sisteme de drept.....	384
§2. Regimurile matrimoniale din diverse jurisdicții.....	393
Secțiunea 9. Concluzii de etapă.....	400

TITLUL IV. UZUFRACTUL – O SOLUȚIE VIABILĂ DE ADAPTARE A BENEFICIILOR SUCCESORALE ALE SOȚULUI SUPRAVIEȚUITOR LA STRUCTURA ȘI FIZIOLOGIA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI CONTEMPORANE.....	405
CONCLUZII	439
BIBLIOGRAFIE	465
LISTĂ DE ABREVIERI.....	483

MULȚUMIRI,

Doresc să îmi exprim respectul și recunoștința față de domnul Prof. Dr. Mircea Dan Bob, pentru sprijinul permanent, răbdarea și atenta îndrumare pe parcursul redactării acestei lucrări. Îmi îndrept în mod deosebit gratitudinea către domnul Prof. Dr. Paul Vasilescu pentru încrederea și sfaturile constructive pe care mi le-a oferit.

Le datorez recunoștință tuturor prietenilor și colegilor care m-au sprijinit și m-au încurajat în anii de cercetare.

Cu deosebită recunoștință, dedic această lucrare părinților și soțului meu, Claudiu, care au fost o sursă inepuizabilă de afecțiune, răbdare și înțelegere și care mi-au oferit sprijinul lor, din toate punctele de vedere, pe întreaga perioadă a cercetării.

Vă mulțumesc din suflet!
Alina-Emilia Ciorte

SITUAȚIA SOȚULUI SUPRAVIEȚUITOR ÎN DREPTUL ROMAN

În cuprinsul acestui capitol¹ ne vom ocupa de situația soțului supraviețuitor în perioada dreptului roman, defalcând analiza pe cele trei momente istorice importante: vechiul drept roman, dreptul pretorian și dreptul imperial. În această ultimă secțiune vom acorda atenție sporită legislației lui Iustinian.

În cadrul fiecărei subsecțiuni, ne propunem, de asemenea, să cercetăm consecințele juridice declanșate de moartea fiecăruia dintre cei doi soți, pentru a puncta diferențele de substanță dintre aceste evenimente.

Secțiunea 1

Vechiul drept roman

În societatea gentilică, cea fără clase, averea colectivității se transmitea pe linie maternă, proveniență luată în considerare și la stabilirea filiației descendenților². La acea vreme, moștenirea trebuia să rămână în cadrul ginții din care făcea parte mama. Întrucât copiii nu aparțineau de ginta tatălui, la început, ei o moșteneau pe mama lor, împreună cu alte rude de sânge ale acesteia³.

Odată cu apariția patriarhatului⁴, transmiterea bunurilor *ab intestato* suferă schimbări majore, în principal, datorită dobândirii de

¹ Materialul din acest capitol reprezintă o variantă actualizată și revizuită a articolului publicat anterior în A.E. Clorrea, *O viziune globală asupra situației patrimoniale a soțului supraviețuitor în dreptul roman*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Iurisprudentia nr. 1/2019, pp. 37-71.

² V. Hanga, *Drept privat roman*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1977, p. 309; V.M. Ciucă, *Drept roman. Lecțiuni*, vol. II, ed. a 2-a, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2014, p. 700.

³ V. Hanga, *Drept privat roman ... 1977, op. cit.*, p. 311.

⁴ Înlocuirea ginții matriarhale cu cea patriarhală s-a datorat, în principal, dobândirii de către bărbat a unei poziții dominante în noua familie monogamă. Explicația

către bărbat a unei poziții dominante, dar și a modificării viziunii asupra conceptului de familie¹.

Fizionomia dreptului de moștenire al soțului supraviețuitor și evoluția acestuia de-a lungul timpului se află într-o legătură indisolubilă cu instituția juridică a căsătoriei, precum și cu celula de bază a societății, familia².

Este important de menționat faptul că familia patriarhală romană era centrată asupra personajului principal: șeful de familie (*pater familias*), figură care exercita o putere discreționară asupra persoanelor și asupra bunurilor pe care le avea sub putere³. În acest sens, jurisconsultul Ulpian afirmă *pater autem familias appellatur qui in domo dominium habet* (se numește șef de familie cel care deține puterea în casă⁴). Așadar, *pater familias* are, în sânul familiei, un rol asemănător cu cel al unui rege⁵. Acesta este, în același timp, titularul întregului patrimoniu familial, preot al cultului familial și judecător al celor pe care îi are în putere (*domesticus magistratus*). Prerogativele șefului de familie se întind, în această epocă, până la dreptul de viață și de moarte asupra persoanelor aflate sub puterea sa (*ius vitae necisque*⁶).

rezidă în dezvoltarea uneltelor pentru agricultură și în implicarea bărbatului în dobândirea bunurilor principale pentru susținerea nevoilor familiei. D. Oancea, *Introducere în dreptul roman*, Ed. C.H. Beck, București, 2009, p. 161.

¹ E. Molcuț, *Drept privat roman. Terminologie juridică romană*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 149.

² Pentru a elucida parcursul evolutiv al dreptului de moștenire al soțului supraviețuitor, vom analiza construcția familiei romane, atât din perspectivă religioasă, cât și dintr-una civilă.

³ D. Oancea, *Introducere...*, op. cit., p. 82.

⁴ Nov. 162.2.

⁵ Cu toate acestea, au fost exprimate și susțineri potrivit cărora autoritatea supremă în familie nu aparținea lui *pater familias*, ci religiei casnice, adică celui zeu pe care romanii îl numeau *Lar Familiae Pater*. F. De Coulanges, *Cetatea antică*, Ed. Librăriei SOCEC&Co, București, 1929, p. 92.

⁶ Legea celor XII table IV.2.

Din perspectivă atribuțiilor religioase, *pater familias* este cel în drept să aprindă focul sacru, să înjunghie victima, să pronunțe formule religioase care sunt menite să confere familiei protecția zeilor etc.¹

Se pune întrebare: cine va săvârși actele religioase ale cultului familiei după moartea șefului de familie? Conform regulii, ritualul religios este condus de către descendenții de sex masculin, aflați sub puterea lui *pater familias*, la data deschiderii moștenirii². Cutuma locală stabilea că primul fiu născut va succeda în atribuțiile religioase ale șefului de familie, la momentul decesului acestuia din urmă³. Așadar, rezultă că fiicele sau soția (indiferent de felul căsătoriei) nu-i vor putea succeda defunctului în ceea ce privește oficierea cultului religios al familiei.

În privința fiicei, s-a arătat că aceasta nu este aptă să continue religia părintească, întrucât la momentul la care aceasta încheie o căsătorie⁴ ea renunță implicit la cultul tatălui său și adoptă religia casnică a soțului, din noua familie⁵. Așadar, calitatea ei de viitoare moștenitoare în familia de origine este condiționată de necontractarea unei căsătorii *cum manu*, deci implicit de situarea ei sub aceeași putere părintească (*patria potestas*).

Odată intrată în noua familie, se observă că, în privința actelor religioase, soția nu se afla pe o poziție de egalitate cu *pater familias*⁶. Astfel, în viața romană de familie, soția este văzută ca un ajutor al soțului ei și nu ca un membru al familiei cu autoritate sau care poate

¹ F. De Coulanges, *Cetatea ... 1929, op. cit.*, p. 93.

² *Idem*, p. 77.

³ În situația în care cel mai în vârstă dintre fii este precedat sau nedemn de a săvârși ritualul religios, un alt descendent de sex masculin (fie rudă de sânge sau agnatică) va prelua această responsabilitate. C.M. Brune, *The Origin and History of Succession in Roman Law*, Law Magazin and Review: A Quarterly Review of Jurisprudence nr. 36/2011, p. 433.

⁴ Desigur, este vorba despre căsătoria *cum manu*, deoarece aceasta era singura formă cunoscută la vremea respectivă.

⁵ F. De Coulanges, *Cetatea ... 1929, op. cit.*, p. 77.

⁶ *Idem*, p. 93.

oficia ceremonia religioasă¹. În acest sens, în doctrină s-a susținut că însuși scopul căsătoriei, în perioada primitivă, a fost de a crește fii pentru ca aceștia din urmă să poată perpetua cultul familial religios, deci să poată fi succesori ai șefului de familie². Căsătorită după ritualurile sacre, soția³ devine asociată a cultului, putând asista la ceremonial, dar întrucât nu descinde din strămoșii familiei soțului, nu poate fi niciodată conducătoarea cultului casnic⁴. Prin urmare, soția căsătorită *cum manu*, în această perioadă, nu are niciun fel de atribuții religioase care să îi dea autoritate în cămin.

În cele ce urmează, vom vedea care sunt consecințele juridice ale excluderii femeii de la oficierea cultului religios resimțite pe planul dreptului succesoral.

În epoca veche, elementul esențial al succesiunii îl reprezintă transmiterea atribuțiilor religioase de la *pater familias* la un alt fiu de familie care, dobândind bunurile familiale va avea resursele necesare pentru a oficia ceremoniile religioase dedicate străbunilor⁵. Această stare de fapt i-a condus pe unii autori la concluzia, inexactă din perspectiva noastră, că succesiunea testamentară a precedat-o pe cea legală⁶.

Prin urmare, în epoca vechiului drept roman, persoana aptă de a fi numită succesori a lui *pater familias* era absolut necesar să poată, în mod cumulativ, să dețină proprietatea defunctului, să perpetueze familia, respectiv să continue religia părintească⁷.

Față de cele arătate, ne întrebăm în ce măsură putem afirma că soția (căsătorită *cum manu*) dobândește în calitate de moștenitor civil legal o cotă-parte în plină proprietate? Neputând oficia cultul casnic, soția nu poate dobândi proprietatea, fiind practic străină de esența

¹ *Ibidem*.

² C.M. Brune, *The Origin...*, *op. cit.*, p. 432.

³ Este vorba, și în acest context, despre soția căsătorită *cum manu*.

⁴ F. De Coulanges, *Cetatea ... 1929, op. cit.*, pp. 93-94.

⁵ C.M. Brune, *The Origin...*, *op. cit.*, p. 444.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Idem*, p. 433.

noțiuni de succesori, astfel cum era aceasta concepută în epoca primitivă. Și totuși, Legea celor XII table îi atribuie o parte virilă în proprietate. Cum putem concilia aceste dispoziții?

În perioada pe care o analizăm, singura formă de căsătorie practică de romani era căsătoria *cum manu*¹. Prin încheierea acestei căsătorii are loc ruperea legăturilor de agnațiune între femeie și familia de proveniență, având efectul unui *capitis deminutio minima*², fapt ce conduce la pierderea drepturilor de moștenire în familia sa. Însă, prin încheierea căsătoriei *cum manu*, soția intră în familia soțului ei în calitate de fiică³, dobândind drepturi succesoriale în baza legăturilor agnatice astfel stabilite⁴.

Drepturile succesoriale ale soților nu sunt reciproce, iar existența și întinderea acestora variază în funcție de soțul care decedează cel dintâi, motiv pentru care vom analiza separat deschiderea moștenirii femeii și a bărbatului.

La decesul soției, soțul supraviețuitor nu va avea niciun drept succesoral deoarece femeia *in manu mariti* nu are capacitatea de a

¹ Analizând familia romană din perspectivă civilă, vom stabili că drepturile succesoriale ale soțului supraviețuitor depind în totalitate de legitimitatea căsătoriei și a descendenților cu care soțul căsătorit *cum manu* concurează. Cu toate acestea, în timpul lui Iustinian s-au acordat concubinei și copiilor ei drepturi succesoriale în proprietate, cu condiția ca la succesiunea defunctului să nu fie chemată soția sau descendenții legitimi. T. Rűfner, *Intestate Succession in Roman Law*, în K.G.C. Reid, M.J. De Waal & R. Zimmermann (eds.), *Comparative Succession Law*, vol. II, Oxford University Press, Oxford, 2015, p. 29.

² Gaius I.162-163.

³ Gaius I.111. Din punct de vedere juridic, soția are poziția *loco filiae* față de soț, respectiv de *loco sororis* față de copii rezultați din căsătoria *cum manu*. D. George, *Dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor la romani*, Ed. Tipografia „Estetica”, București, 1931, p. 10. Pe de altă parte, din punct de vedere social și moral, femeia era foarte respectată și beneficia de autoritate. J. Ellul, *Histoire des institutions. L'Antiquité*, Ed. Quadrige, Paris, 1999, p. 349.

⁴ D. George, *Dreptul...*, op. cit., p. 10; G.C. Conduratu, *Compararea drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor în dreptul roman, codicile Callimachi și Caragea, Codul Napoleon și Codul Alexandru Ion I.*, Ed. Tipografia Lucrătorilor Asociați, București, 1898, p. 13.

deține un patrimoniu personal¹. Cu toate acestea, bărbatul va beneficia, în plină proprietate, de bunurile care au format obiectul dotei², el fiind proprietarul acestora de la momentul încheierii căsătoriei³.

În situația în care soția supraviețuiește bărbatului, aceasta are vocație succesorală concretă la moștenirea legală lui *de cuius* în baza dispozițiilor Legii celor XII table⁴. Soția supraviețuitoare va dobândi, în calitate de *heres sua et necessaria*⁵, o cotă de moștenire în proprietate⁶ egală (*per capita*) cu cea a descendenților de același grad cu care

¹ D. George, *Dreptul...*, op. cit., p. 13.

² Pentru detalii cu privire la situațiile care constituie excepția de la regulă păstrării bunurilor dotale, a se vedea J.P. Levy, A. Castaldo, *Histoire Du Droit Civil*, 2e édition, Ed. Dalloz, Paris, 2010, p. 1452.

³ Soțul obține un avantaj patrimonial considerabil, deoarece dota constituită înainte de căsătorie se ridică, cel mai probabil, la venitul anual al familiei femeii. T. Rűfner, *Intestate...*, op. cit., p. 12.

⁴ Este vorba despre *Lex duodecim tabularum*. Această lege a fost rezultatul muncii unei comisii formată din 10 persoane (*decemvirii legibus scribundis*) care a avut misiunea de a codifica vechiul drept cutumiar roman. Demersul a fost inițiat de presiunile exercitate de plebei care au solicitat acordarea posibilității tuturor de a cunoaște normele juridice și de a se asigura de corecta aplicare a acestora justițiabililor, independent de clasa politică din care făceau parte. Astfel, în anul 449 a.Chr., codificarea obiceiurilor juridice a fost publicată pe XII table de bronz. Considerată a fi „prima codificare adevărată”, Legea celor XII table cuprinde dispoziții de drept public și privat, de drept substanțial, cât și de drept procesual. M.D. Bob, *Manual elementar de drept privat roman*, Ed. Universul Juridic, București, 2016, pp. 42-43; E. Molcuț, *Drept privat...*, op. cit., pp. 39-40.

⁵ Cuvântul „heres” provine din latinescul „herus” care semnifică „stăpân”. Rezultă astfel că, în concepția romană primitivă, prima clasă de moștenitori dobândește succesiunea în virtutea stăpânirii pe care o exercitau asupra bunurilor familiale încă din timpul vieții lui *pater familias* și nu prin efectul unei transmisii universale, precum s-a stabilit ulterior. Aceasta este rațiunea pentru care acești moștenitori nu puteau refuza moștenirea, întrucât le revenea de drept. D. Oancea, *Introducere...*, op. cit., pp. 163-165.

⁶ Natura juridică a dreptului pe care soția supraviețuitoare îl dobândește ca moștenitor legal nu reprezintă, de regulă, un pericol pentru familia defunctului, întrucât la moartea soției, acele bunuri vor reveni fie descendenților, fie agnaților familiei soțului precedent. Prin urmare, bunurile din masa succesorală a soțului vor ajunge, prin retransmitere, rudelor agnatice ale defunctului ca efect al deschiderii

venea împreună la moștenire¹. În lipsă de copii legitimi, soția îi înlătura de la succesiune pe agnații și pe cognații defunctului, dobândind întreaga masă succesorală în proprietate². Rațiunea acordării unor drepturi succesoriale extinse soției supraviețuitoare rezidă în dorința de a compensa pentru avantajul patrimonial pe care aceasta i l-a adus soțului, în momentul încheierii căsătoriei, prin absorbția bunurilor femeii în patrimoniul defunctului³.

Puterea exercitată de *pater familias* asupra descendenților și a soției are caracter viager. Așadar, la momentul decesului, omnipotența lui *pater familia* asupra persoanelor *alieni iuris* încetează, iar drept consecință soția devenea o persoană *sui iuris*⁴.

Independența soției, după moartea șefului de familie, este relativă. Dacă este adevărat că aceasta nu se mai găsește sub puterea unui *pater familias*, în lipsa unei dispoziții testamentare, ea este pusă

---

succesiunii femeii. Totodată, încheierea căsătoriei nu putea fi perfectată fără acordul tutorelui femeii, persoană aleasă dintre agnații defunctului său soț. J.P. Levy, A. Castaldo, *Histoire...*, op. cit., p. 1534.

¹ Exista posibilitatea ca la succesiunea șefului de familie să vină, alături de soția supraviețuitoare și de alți fii, un nepot de fiu precedat. Acesta din urma va veni la moștenire prin reprezentarea ascendentului său, moștenirea în acest caz împărțindu-se pe pulpini (*per stirpes*). Gaius III.8.

² G.C. Conduratu, *Compararea drepturilor...*, op. cit., p. 13.

³ *Ibidem*. Situația aceasta se explică prin faptul că la momentul contractării unei căsătorii *cum manu*, întreaga avere a soției *sui iuris* trecea în patrimoniul lui *pater familias* (soțul său sau tatăl acestuia). În cazul în care soția era *alieni iuris*, deci sub puterea unei șef de familie, cutuma spunea ca acesta să îi dăruiască anumite bunuri mobile și imobile pentru a susține sarcinile căsătoriei (*ad onera matrimonii sustinenda*), sub forma unei dote (*dos*). Dota intra în proprietatea noului șef de familie care, la început, exercita prerogative nelimitate în ceea ce privește aceste bunuri, sub rezerva folosirii lor în vederea satisfacerii necesităților menajului comun. V. Hanga, *Drept privat roman ... 1977*, op. cit., pp. 198-199. De asemenea, în situația desfacerii căsătoriei, bunurile dotale nu erau restituite, ca atare, soției. În schimb, inechitatea este înlăturată de faptul că aceasta dobânda drepturi succesoriale în proprietate egale cu orice descendent aflat sub puterea lui *pater familias* la momentul decesului său. J. Dodds, *The impact of The Roman Law of Succession and Marriage on Women's Property and Independence*, Melbourne University Law Review nr. 18/1992, p. 909.

⁴ D. Oancea, *Introducere...*, op. cit., p. 83.

sub tutela legitimă celui mai apropiat agnat *sui iuris*, pe întreaga durată a vieții sale¹. Astfel, soția supraviețuitoare era privată de atributul de dispoziție asupra bunurilor pe care le dobânda în proprietate din succesiunea soțului său, tutorele fiind cele care avea autoritate asupra patrimoniului său². Scopul pentru care s-a instituit această măsură era justificat de existența unei pretense neputințe naturale³, a unei slăbiciuni datorată apartenenței la sexul feminin⁴. În realitate, instituția tutelei nu era adresată protejării drepturilor femeii, ci a intereselor proprii ale grupării agnatice, care urmărea prezervarea patrimoniului familial⁵. În perioada vechiului drept roman, instituția *tutor mulieris* avea competența materială de a încuviința (*auctoritas*) vânzarea bunurilor importante (*res Mancipi*), transmiterea patrimoniului sau a unei fracțiuni din acesta prin testament, contractarea unei obligații etc.⁶. Cu privire la bunurile pe care femeia devenită *sui iuris* ca urmare a decesului lui *pater familias* sub a cărui putere se afla, este important de menționat faptul că tutorele nu avea gestiunea

---

¹ F. De Coulanges, *Cetatea ... 1929*, op. cit., p. 79; M.D. Bob, *Manual ...*, 2016, op. cit., p. 122.

² Autoritatea tutorelui nu se extinde asupra persoanei însăși, ci se limitează la bunurile femeii. P. Gide, *Étude sur la condition privée de la femme dans le droit ancien et moderne et en particulier sur le Sénatus-consulte Velléien*, Ed. Durand et Pédone-Lauriel, Paris, 1867, p. 117.

³ Neputința naturală se traducea, în esență, în lipsa de putere fizică a femeii care era necesară, în epoca primitivă, în lupta pentru existență. Ulterior, constatându-se că acest motiv era insuficient, instituirea tutelei s-a justificat pe motiv de inferioritate intelectuală a femeii (este bine-cunoscut faptul că femeile erau considerate un caz de excepție în aplicarea prezumției *nemo censetur ignorare legem*). Pentru mai multe detalii, a se vedea C. Hamangiu, M.G. Nicolau, *Dreptul roman*, Ed. Librăriei SOCEC & Co., București, 1930, pp. 349-350.

⁴ D. Jorea, *Donații din bunurile părintelui nebun – O privire istorică*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Iurisprudentia nr. 4/2017, p. 99.

⁵ La moartea femeii, aceștia sunt moștenitorii prezumtivi ai săi, în detrimentul descendenților ori a altor rudelor de sânge ale soției. P. Gide, *Étude...*, op. cit., p. 230.

⁶ V. Hanga, *Drept privat roman ... 1977*, op. cit., p. 230; C. Hamangiu, M.G. Nicolau, *Dreptul ... 1930*, op. cit., p. 353.

patrimoniului femeii¹, fiind doar însărcinat să-și dea încuviințarea la încheierea actelor de dispoziție.

Așadar, observăm că exercitarea, în calitate de proprietar, a tuturor atributelor dreptului absolut de proprietate dobândit de soție din devoluțiunea legală este incompatibilă cu lipsa de capacitate de exercițiu a acesteia în privința încheierii actelor juridice translativ de proprietate², precum și cu imposibilitatea oficierei cultului casnic. Iată-ne ajunși într-un impas.

Soluția pe care o propunem este de a trata aparentul drept de proprietate al soției supraviețuitoare asemenea unui drept real de uzufruct³. Pe de o parte, în lipsa exercitării autonome a atributului de dispoziție, soția beneficiază, în realitate, numai de *usus* și *fructus*, fapt ce ne conduce, mai mult, către concluzia existenței unei servituți personale. În acest caz, nuda-proprietate este deținută de categoria agnaților, al cărei reprezentant este tutorele femeii. Pe de altă parte, în lipsa unor descendenți de sex masculin care să perpetueze cultul casnic, soția *sui iuris* nu poate dispune de bunurile dobândite din succesiunea defunctului pentru a aduce ofrandă zeilor protectori ai familiei și nici nu este acceptată în poziția de conducătoare a cultului religios. Prin urmare, aceasta, deși egală din perspectivă succesorală cu descendenții de sex masculin, restricțiile impuse de ordinea legală, în materie de tutelă și religios, în privința cultului casnic, declanșează o „alchimie” juridică a naturii dreptului de proprietate cu rezultatul transformării lui într-un drept de uzufruct⁴.

¹ V. Hanga, *Drept privat roman ... 1977, op. cit.*, p. 231; C. Hamangiu, M.G. Nicolau, *Dreptul ... 1930, op. cit.*, pp. 352-353.

² Pentru a se obliga juridic în vederea transmiterii patrimoniului, femeia avea nevoie de consimțământul tutorelui.

³ În doctrină s-a afirmat că soția se comportă „aproape ca un simplu uzufructuar”. F. De Coulanges, *Cetatea ... 1929, op. cit.*, p. 79.

⁴ Atribuirea drepturilor succesoriale cu titlu de uzufruct soției supraviețuitoare conferă suport istoric, încă din perioada vechiului drept roman, pentru soluțiile legislative consacrate de Codul civil italian de la 1865, modificare legislativă a art. 767 C. civ. fr. din 1891 etc.

Secțiunea 2 Dreptul pretorian

Desfacerea căsătoriei prin decesul soțului oferea posibilitatea soției supraviețuitoare de a încheia o nouă *conventio in manum*. Aceasta presupunea însă obținerea, în mod obligatoriu, a încuviințării tutorelui (rudă civilă cu defunctul său soț). Or, cum tutorele nu era interesat ca femeia, printr-o nouă căsătorie, să rupă legăturile agnatice cu familia defunctului, fapt ce conducea implicit la pierderea drepturilor sale succesoriale și la trecerea patrimoniului familial în stăpânirea unor alojeni, acesta se dovedea a fi rareori de acord cu oficierea căsătoriei¹. Dezideratul de a forma o nouă familie era urmărit atât de stat, la nivel macro, în vederea creșterii natalității², cât și de soția supraviețuitoare care, la nivel micro, căuta un sprijin material și afectiv.

Pentru a concilia aceste interese contrare, s-a propus despărțirea noțiunilor, până în acel moment indisolubile, de căsătorie și de putere părintească (*manus*³). Prin urmare, consacrarea unei noi tipologii de căsătorie, *sine manu*⁴, care nu rupea legăturile agnatice cu familia de origine a femeii, lăsând intacte drepturile succesoriale ale agnaților și nu necesita, pentru încheierea sa valabilă, consimțământul tutorelui, reprezenta, la momentul respectiv, soluția ideală⁵.

¹ P. Gide, *Étude...*, *op. cit.*, pp. 126-127.

² S-a afirmat că însuși scopul căsătoriei era creșterea populației cetății. J. L. BARTON, *Marriage in Roman Law*, *Law & Justice: The Christian Law Review* nr. 52/1977, p. 9.

³ P. Gide, *Étude...*, *op. cit.*, p. 127.

⁴ Pentru încheierea valabilă a căsătoriei libere (*sine manu*) trebuiau întrunite două elemente esențiale: intenția ambilor soți de a se angaja într-o căsătorie (*affectio maritalis*) și conviețuirea materială (*honor matrimonii*). Existența căsătoriei nu era condiționată de îndeplinirea unor formalități religioase sau civile. V. Hanga, *Drept privat roman ... 1977, op. cit.*, pp. 195-196. Astfel, privită din exterior, căsătoria *sine manu* nu se distinge cu nimic de concubinaj. J. Ellul, *Histoire...*, *op. cit.*, p. 410. S-a susținut că această poziție socială a soției se datorează frecvențelor divorțuri din epoca clasică. J.P. Levy, A. Castaldo, *Histoire...*, *op. cit.*, p. 1535.

⁵ Căsătoria *sine manu* a devenit uzuală începând cu anul 250 a.Chr. J. Ellul, *Histoire...*, *op. cit.*, p. 353.